

A történelem logikája szerint

Új jelenségek az európai szocialista országok prózájában címen értékes orosz nyelvű tanulmánygyűjteményt jelentetett meg 1976 októberében a *Nauka Kiadó*. Al-^o címe: *a hetvenes évek elejének szépprózája*. A szerkesztő bizottság tagjai: D. F. Markov, V. A. Horev, Sz. A. Serlaimova. A bolgár, magyar, NDK-beli, lengyel, román, cseh és szlovák prózafejlődést elemző tanulmányokat a szerkesztők előszava és Markovnak *A történelem logikája* című írása vezeti be.

Egyedülálló vállalkozásról van szó. Első kísérlet az európai szocialista országok irodalmának, ezen belül is a jelenkori, mintegy másfél évtizedes időszakasz prózájának egységes, marxista szemléletű áttekintésére és értékelésére. A szerzők hangsúlyozzák, hogy megerősödtek a szocialista realizmus és eszmeiség pozíciói. Jellemző a társadalmi-politikai, szociális és etikai problémák gyakorisága, a gondolatiság mélyülése, az ember belső világának mélyebb elemzési igénye.

A valóságfeltárás, az „önmegismerés” és „önelemzés” értékes eredményei figyelhetők meg a lengyel, bolgár, magyar, román és cseh irodalomban. A kisregény változatlanul virágkorát éli, de ez nem jelenti a nagy formátumú eposzregény elavulását. Ezt bizonyítják M. Lalić, M. Krleža, G. Karaslavov művei. A kisregény sajátos változata, mely novellákból füzerszerűen épül föl, új műfajként jelent meg a bolgár prózában. A terminológiai eltérések ellenére egy új típusú, korszerű realizmus kialakulása figyelhető meg. A szocialista realizmusról Markov mint a valóságábrázolás dinamikus, sokoldalú módszeréről beszél Köpeczi Béla, G. Kox, G. Plavius értelmezéseire hivatkozva. A legfőbb feladatot a társadalmi változások, a szocialista humanizmus új vonásainak feltárásában és művészi ábrázolásában jelöli meg. A múlt demokratikus mozgalmainak, jelenünk szocialista tradícióinak összekapcsolását, marxista igényű vizsgálatát értékeli *Darvas Részeg eső* című regényében.

Számunkra a legérdekesebb J. P. Guszevnek, a magyar irodalom kiváló ismerőjének jelenkori prózákat elemző tanulmánya. A jelen megértéséhez fontosnak, nélkülözhetetlennek tartja az előzmények áttekintését. A 40-es évek végén kialakuló szocialista magyar irodalom karakterét a múlt haladó forradalmi tradíciói is alakították. Rámutat arra, hogy „... a magyar nép és alkotó értelmiségének tudatában gyönyörű szép hagyományok élnek, többek közt az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság emléke”.

Bár az 1956-ot megelőző évek, a személyi kultusz ellentmondásai nem tűntek el nyomtalanul, de feloldódtak a konstruktív megoldásokat találó pártvezetés révén a konszolidáció éveiben. Így a 60-as évek magyar irodalmában az újrakezdés és a folytonosság dialektikus szerveségben történt. Magyarországon, mint a többi szocialista országban, az irodalom nem egyetlen és egységes világnézeti alapon jön létre. A hazai szakirodalomra (főként Tóth Dezső: *Az irodalomról — a kongresszusi határozatok fényében* című tanulmányára) támaszkodva fejti ki, hogy két pólusról lehet beszélni. Az egyik kristályosító, vonzási központ a *szocialista irodalom*, a másik az úgynevezett *általános emberi értékeket kutató, humanista irodalom köre*. A szocialista társadalmi-etikai ideál központi helyet foglal el az irodalom eszmei-esztétikai koordinátái között. Merev határok nincsenek. Átmenetek, egybeolvadások figyelhetők meg nemcsak írók, hanem egy és ugyanazon író művei között is. Hangsúlyozza, hogy a valóban „örök” emberi értékek nem mondanak ellent a szocialista társadalmi-etikai ideálnak, amely magában foglal minden értékes emberit. Ilyen értelemben tartja meggyőző, igazoló példának Németh László *Égető Eszter* és *Irgalom* című regényét.

Részletesen elemzi a szépíró Németh László munkásságát írói és eszmei szem-

pontból is szintézisként lezáró *Irgalom* gondolatiságát. Kertész Ágnes tiszta lélek, ideális eszményeit az életben, a társadalomban, az emberi kapcsolatokban akarja megvalósítani. Csalódások, belső harcok során, amelyeket az író kitűnő lélekábrázolása művészi hitelesít, éri el fő célját, találja meg helyét az életben. A cselekvésre inspiráló együttérzés, a fájdalomak enyhítése közben megtanulja hibáival együtt elfogadni az életet, amelynek jobbátételen erejéhez mérten munkálkodik. Életeszményeiért folytatott küzdelmében megtalálja az utat, hogy ideális eszméit evilági, reális szférákba vonja és megvalósítsa.

Bizonyos fokig párhuzamosan alakul Ágnes élete Halmi Feriével, a sánta, félszeg medikuséval, akit a hatalom emberei mozgalmi tevékenysége miatt üldöznek. Ágnes együttérzése, és nem Feri aszketizmusának, sőt heroizmusának csodálata készíti arra, hogy végül is őt válassza társának, hogy egészségének és szépségének magaslatáról őhozzá hajoljon. Láthatjuk ebben a „megbékélés”, a „keresztény lemondás” eszméjét is, de mégis a szocialista viszonyok formálódása közepette mindez más, új tartalommal telítődik. Ágnes személyében az olvasó a másokért élő, a rászorulónak valódi segítséget nyújtó ember példáját látja, aki életeszményeinek megvalósítása közben kiküzdí a maga lelki harmóniáját is. Guszev interpretációja összhangban van Németh László önértelmezésével, aki evilági „üdvösség harc”-ról beszél, amelynek elkötelezettjei, tragikus hordozói az ő hősei. A tragikum alól kivétel az eszmei szintézist hozó *Irgalom* hősnője: *Kertész Ágnes*. Erről az elért eszmei magaslatról kell Németh László életművét értelmezni és értékelni, végigkövetve azt a hosszú és nehéz utat, amelyet az első díjnyertes novellától (1925—1965) az *Irgalom*ig megtett.

Ilyés Ebéd a kastélyban, *Déry Felelet* című művét egyaránt a szocialista magyar irodalom részének tartja. Az általános humanizmus medrébe tartozónak veszi *Vas István*, *Szabó Magda*, *Kolozsvári Grandpierre Emil* munkásságát. A tipológiai osztályozás, a rendszerező elvek érvényesítése során a csoportosítás nehézségei elkerülhetetlenek. *Vas István* újabb munkáiban egyre inkább meghatározó a tisztázó szándékú szocialista eszmeiség. Guszev rámutat arra, hogy a magyar írók a demokratizmus és humanista tradíciók örökösiként a fasizmus ideológiája elleni harcban szerzett tapasztalatok alapján részesei annak a széles frontnak, amelyben a humanista, demokratikus eszmeiségű irodalom mindinkább a szocialista irodalom ideáljának elfogadásához közelít. Ennek egyik bizonyítékaként éppen *Vas István* művészete kívánkozik ide.

A magyar szocialista irodalom kialakulásában a következő fontos mozzanatokat emeli ki. „Mindenekelőtt ide tartoznak azok a prózáírók, akik útjukat a »népi« írók mozgalmának medrében kezdték, de a népi hatalom létrejöttének pillanatában, vagy ezt követően meggyőződtek a »paraszti szocializmus«, a »külön magyar út« lehetetlenségéről és a marxista—leninista elmélet és gyakorlat perspektíváiról.” *Veres Péter*, *Darvas József*, *Szabó Pált* nevezi meg név szerint is az ide tartozók közül. A szocialista építés során nőttek írókká a másik hullám tagjai: *Galambos Lajos*, *Dobozy Imre*, *Mesterházi Lajos*, *Fekete Gyula*, *Cseres Tibor*, *Sánta Ferenc* és sokan mások. Külön kiemeli az emigrációból hazatért írók, *Hidas Antal*, *Illés Béla*, *Lengyel József* jelentőségét.

J. P. Guszev átfogó tanulmányában azt igyekszik felmutatni irodalmunkból, ami vitathatatlan, ami nem a vélekedés gólga. Igaza van, amikor — *Tóth Dezső* nyomán — megállapítja, hogy a magyar irodalomban a munkásábrázolás időlegesen háttérbe szorult. A ritka és értékes kivételnek számító *Kertész Ákos*-művet, a *Makrát* azonban egyénien értékeli. Szerinte *Makra Ferenc*, a kisregény főhőse „jól maszkírozott, munkásban reflektáló értelmiségi”. *Makra* gondolkodó ember, aki alkati nehézsége miatt nem vállalja, nem bontja ki legjobb énjét, amelynek megvalósításához a szocializmus ad növekvő lehetőségeket. Vívódásai, sokoldalú tehetsége, helyzetértékelése miatt azonban még *munkás* marad, amint esztergályos maradt ismert íróként *Kertész Ákos* is, aki nem kevés önéletrajzi elemből és valóságtapasztalatból alkotta meg munkáshősét.

A magányba kényszerülő személyiség problémái *Vészi Endre*, *Mándy Iván*, *Mol-*

dova György írásaiban jelentkeznek átütően — állapítja meg a tanulmányíró. Moldova György 3—4 besorolás tagja is lehetne művei alapján. Jogos a bíráló, ha a humanista gondolatok kezdik nélkülözni a szocialista eszmeiséget, ha a valósághoz való viszonyulás általánosított társadalomkritikát takar, ha a polgári típusú szemlélet felerősödik. Itt azonban árnyalni kell a kategorizálás behatároltságát. Moldova hullámzó színvonalú művei között több is akad az utóbbi időben, amely egyértelműen a szocialista irodalmat erősíti. A *Negyven prédikátorra* elég utalnunk, amely a szociografikus valóságérzetet és a korszerű mondanivalót tudja ötvözni a múlt ábrázolásán.

A 60-as évek kisregényei közül kiemeli a *Részeg eső*, a *Rozsdatemető*, a *Hideg napok*, és a *Húsz óra* jelentőségét. De rámutat arra is, hogy *Fejes Jó estét nyár, jó estét szerelem* című későbbi regényében a pénz, a gazdagság vonzását ellentmondásosan ábrázolja, s a felvetett probléma megoldatlansága gyengíti a regény gondolatiságát: a főhős lázadását megoldás, katarzisz nélküli tragédia zárja. *Örkény Tótékjában* a groteszk és a korszerű eszmeiség összekapcsolódását látja annak bizonyítékaként, hogy a groteszk eszközei korszerű mondanivaló kifejezői is lehetnek.

Elismeréssel szól a magyar szociográfiai irodalom új eredményeiről, *A Magyar-ország felfedezése* sorozatról. Az értékes előzményekre is utalva *Erdei Ferenc*, *Féja Géza*, *Darvas*, *Moldova*, *Fekete Gyula*, *Csák Gyula*, a költő *Csoóri Sándor* munkásságára hívja fel a figyelmet. A szociográfiát nehéz műfajnak tekinti, mert az író szigorú kutatóként a tényekre, a „nyers” tapasztalati anyagra támaszkodva végzi felelős munkáját. „A szociográfus... nem erőltetheti rá nézeteit az ábrázolt emberekre, felelősséggel tartozik véleményéért, mint az újságíró” — idézi Kiss Ferenc megállapítását.

Hangsúlyozza, hogy az eltelt két évtizedben a nemzeti és emberi érvényű eredményekről, problémákról a szocialista prózairók mondták el a legtöbbet, a legjelentősebbet. A magyar próza részt vállal azokból a feladatokból, amelyek megoldását korunk társadalmi harcainak logikája megköveteli. J. P. Guszev tanulmánya értékes összegzése, tipológiai rendszerezése az utóbbi másfél évtized magyar prózájának. Talán csak azt hiányolhatjuk, hogy a szomszédos szocialista országokban virágzó magyar próza jelentős eredményei kimaradtak áttekintéséből. A tanulmánykötet fontos lépést jelent ahhoz, hogy az irodalomtudomány további rendszerező, áttekintő munkában a szocialista országok irodalmainak kölcsönhatását, fejlődésük hasonló és eltérő jellegzetességeit együttesen elemezhesse.

CS. VARGA ISTVÁN